

Mitropolit VISARION PUIU

Însemnări din viața mea

ediția a II-a

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului TEOFAN
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

Ediție, note și addenda de
Dumitru Stavarache și Gheorghe Vasilescu

DOXOLOGIA
Iași, 2014

CUPRINS

Notă asupra ediției. Mulțumiri.	9
ÎNSEMNĂRI DIN VIAȚA MEA.....	15
Copilăria și primii ani de școală.....	17
În seminarul din Roman.....	29
În seminarul din Iași.....	36
La Facultatea de Teologie din București.....	48
La Ministerul Cultelor.....	53
În Episcopia Romanului.....	57
În Rusia.....	60
Spre Kiev.....	60
La Academia teologică din Kiev.....	63
La Moscova.....	71
La Galați.....	77
La Chișinău.....	81
La Curtea de Argeș.....	85
În Episcopia Hotinului.....	90
În Mitropolia Bucovinei.....	91
ANEXE.....	111
<i>Anexa nr. 1. Schiță genealogică, întocmită de mitropolitul Visarion Puiu, în anul 1940.....</i>	<i>113</i>
<i>Anexa nr. 2. Vizite în străinătate în perioada 1908-1940</i>	<i>114</i>
<i>Anexa nr. 3. Fonduri constituite prin donații făcute de episcopul Visarion Puiu.....</i>	<i>116</i>
a) Facultății de Teologie din București.....	116
b) Seminarului „Veniamin Costachi” din Iași.....	117

c) Școlii de arte și meserii din Iași	118
d) Școlii profesionale de fete „Sf. Sava” din Iași.....	119
<i>Anexa nr. 4. Situația Fondului Bisericesc din Mitropolia Bucovinei în anul 1939</i>	<i>121</i>
a) Scurt istoric	121
b) Bunurile Fondului Bisericesc din Bucovina (1939)	123
c) Subvențiile date de Mitropolia Bucovinei pentru operele bisericesti, culturale, naționale și de binefacere (1919-1939)	133
<i>Anexa nr. 5. Donații către instituții ale Statului român</i>	<i>137</i>
a) Bibliotecii Academiei Române (1940)	137
b) Arhivelor Statului București (1944)	139
<i>Anexa nr. 6. Lucrări publicate</i>	<i>141</i>
<i>Anexa nr. 7. Izvoare pentru biografia mitropolitului Visarion Puiu</i>	<i>144</i>
ADDENDA.....	147
1. Mitropolitul Visarion Puiu. Anii exilului (1944-1964)	149
1.1 Repere biografice.....	149
1.2. Documente ale mitropolitului Visarion Puiu descoperite la Biblioteca Română din Freiburg (Germania) și la Arhivele Istorice ale Institutului „Don Calabria”, din Verona (Italia)	153
1.3. Mărturii.....	192
2. Dreptul la recunoaștere	197
2.1. Lucrări, studii și articole publicate	199
2.2. Manifestări culturale și științifice	204
2.3. Alte acțiuni	208
ZICE SCRITORUL	211
MĂRTURII ÎN IMAGINI.....	215

„De aceea cu bucurie, prin hotărâre sinodală, venim prin prezenta noastră epistolă să exprimăm către I.P.S. Voastră călduroasele noastre și ale Marii Biserici a lui Hristos mulțumiri, pentru frățesca primire și ajutor către trimișii noștri și pentru marea și cordiala dragoste pe care ne-o arătați întotdeauna.”

Veniamin,
Patriarh al Constantinopolului, 19 mai 1936

„... Că este un om curajos o dovedește cartea sa Adevăruri crude, care a revoluționat gândirea clericală română și a creat o nouă eră în educația clerului român. Ca scriitor, mitropolitul Visarion a publicat diferite lucrări de istorie a Bisericii Române și a fost socotit de profesorul Iorga cel mai învățat cleric român.”

The Christian East, nr. 1-2, 1937,
Londra, Anglia

„Din partea noastră Vă asigurăm că, întorși în patria noastră, vom căuta să lucrăm pe cât puterile noastre o vor permite ca idealul P.S. Voastre de înfrățire a tuturor creștinilor să devină o realitate... De la Antim Ivireanul nimeni până la P.S. Voastră nu s-a mai gândit la soarta celorlalte popoare ortodoxe. Aceasta n-o putem uita...”

Un grup de aromâni, care au studiat
la Dobrușa, 29 sept. 1934

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI. MULȚUMIRI*

Prezenta lucrare fructifică cercetările întreprinse asupra vieții și activității mitropolitului Visarion Puiu până în prezent și este alcătuită din două părți. Prima parte, care dă titlul volumului, se intitulează *Însemnări din viața mea* și reprezintă textul autobiografic al mitropolitului Visarion Puiu, predat, spre păstrare, Arhivelor Naționale ale României în primăvara anului 1944. Există informații că textul manuscrisului, multiplicat prin dactilografare, a fost depus și în alte arhive. Îngrijitorii ediției de față au preluat manuscrisul de la Arhivele Naționale ale României pe care l-au reprodus integral, l-au adnotat, au aplicat textului normele ortografice în vigoare. Am intitulat primul subcapitol „Copilăria și primii ani de școală”, în stilul utilizat de autor pentru celelalte subcapitole, întrucât nu fusese menționat. Am găsit nimerit să completăm textul *Însemnărilor* cu un număr de *Anexe*. Precizăm că textul anexelor aparține integral mitropolitului Visarion Puiu, cu o singură excepție, Anexa nr. 4 „Situația Fondului Bisericesc al Mitropoliei Bucovinei în anul 1939”, care este un extras din lucrarea *Averile bisericesti din Bucovina*, publicată în anul 1939.

Addenda constituie a doua parte a lucrării, fiind structurată în două componente. Prima, în care perioada de exil a mitropolitului Visarion Puiu este completată cu noi informații față de volumul lui Dumitru

* Notă asupra primei ediții, apărute la Editura Trinitas, Iași, 2004.

Stavarache *Documente din pribegie (1944-1963)*, vol. 1, Pașcani, 2002, astfel: reperate biografice detaliate ale exilului; prezentarea unei liste cu rezultatul a 265 de documente descoperite în arhive din afara României, care se adaugă celor 155 de documente prezentate integral în lucrarea citată; evidențierea preocupărilor, activității și situației sale în exil prin extrase din documente elaborate de mitropolitul Visarion Puiu sau publicate în presă. A doua componentă, „Dreptul la recunoaștere”, încearcă să etaleze preocupările pentru redescoperirea personalității mitropolitului Visarion Puiu, după 1989, prin lucrări, studii, articole publicate, în cadrul unor manifestări culturale și științifice.

Prin „Mărturii în imagini” s-a încercat prezentarea unei imagini unitare asupra marelui ierarh și patriot român.

Exprimăm, în cele ce urmează, întreaga noastră grațitudine tuturor celor care au contribuit la păstrarea și redescoperirea documentelor referitoare la mitropolitul Visarion Puiu, astfel:

- *Arhivelor Naționale Române*, deținătoare ale Fondului „Puiu Visarion”, care au sprijinit activitatea de cercetare și au participat, prin *prof. Elena Istrățescu*, la acțiunile de comemorare a marelui ierarh și patriot român.

- *Bibliotecii Române din Freiburg*, Germania, păstrătoare a Arhivei personale a mitropolitului Visarion Puiu, directorului Bibliotecii, *Iancu-Ioan Bidian* pentru sprijinul acordat cercetării acestei arhive.

- *Institutului „Don Calabria” din Verona*, Italia, superiorului acestui așezământ, *Don Primo* și *părintelui Francesco* pentru facilitățile cercetării în Arhivele Istorie ale Institutului.

- Preafericitului *Daniel*, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, care, ca Mitropolit al Moldovei și Bucovinei, a binecuvântat primele opt ediții ale „Zilelor Mitropolit Visarion Puiu” de la Pașcani.

- I.P. Sfințiților *Serafim*, Arhiepiscopul Ortodox Român al Germaniei, Austriei și Luxemburgului și Mitropolitul Ortodox Român al Germaniei, Europei Centrale și de Nord, și *Iosif*, Arhiepiscopul Ortodox Român al Europei Occidentale și Mitropolitul Ortodox Român al Europei Occidentale și Meridionale, pentru sprijinul acordat cercetării perioadei de exil a mitropolitului Visarion Puiu.

- *Protopopiatului Pașcani* (pr. *Pavel Postolache*) și *Casei de Cultură „Mihail Sadoveanu”* (*Ion Săcărescu, Vlad Hariga*), Pașcani, pentru organizarea „Zilelor Mitropolit Visarion Puiu” și sprijinul acțiunilor de cercetare și popularizare a personalității marelui mitropolit.

- *Preoților Gabor Gabriel Codrea* (Italia) și *Mihai Mesesan* (Elveția), familiei *Ioan Medvighi* (Germania), prof. *Roger Boufe* (Franța), pentru contribuțiile în cercetarea perioadei de exil a mitropolitului Visarion Puiu.

- *Colegului nostru, prof. dr. Aurel Pentelescu*, istoric militar, pentru sugestiile date în redactarea lucrării.

Ne exprimăm speranța că această lucrare va ajuta pe cititor să cunoască unele elemente din universala personalitate a mitropolitului Visarion Puiu: dragostea pentru neamul românesc și Biserica Ortodoxă Română, pe care le vedea în dialog cu celelalte popoare și Biserici; spiritul autodidact; erudiția; promotor al înălțării spirituale și materiale a poporului prin învățământ și cultură; ctitor, fondator de așezăminte bisericești; scriitor; luptător pentru libertăți individuale și colective;

intransigent critic al stărilor conservatoare din viața bisericească și laică. Fie ca faptele și simțămintele lui alese să călăuzească pașii celor meniți să păstorească pe tărâmurile laice și mai ales bisericești.

Editorii

Nu știu care vor fi fost motivele ce au îndemnat pe alții să prindă în rânduri scrise clipe din viața lor. Îmi închipui numai că, pe unii, credința că au trecut prin împrejurări de viață vrednice a fi cât mai de obște cunoscute, spre a fi folosite și altora, alții, poate din dorințe pornite din aprecieri personale, numai spre a semăna celor dintâi.

Eu unul, dacă printre cei dintâi nu mă pot număra, apoi, printre ceștilalți n-aș dori să fiu socotit niciodată.

Dacă, totuși, am așternut în scris amintirile de față, o fac îndemnat, mai întâi, de dorința de a le reciti în clipe de răgaz, pentru a le mai retrăi măcar cu ajutorul închipuirii, apoi, spre a feri pe cei care ar dori să-mi cunoască vreodată viața de ierarh al Bisericii noastre – cum am dorit și eu să cunosc pe a înaintașilor mei din felurite veacuri –, să o afle după date arătate de mine însumi și lesne de verificat, iar nu după deduceri greșite, cum s-a întâmplat adesea pentru alții.

Știut este tuturor cât de mult ne place să ne răscolim trecutul, reflectând asupra clipelor plăcute, ca și a suferințelor din viață, dar memoria adesea scapă multe din ele și atunci poate fi ajutată de însemnări scrise. Iar de vreme ce, din voia lui Dumnezeu, am avut și rosturi felurite în slujba Bisericii Sale, voi căuta să dau câteva jalonări celor ce ar dori să-mi cunoască truda pusă în acele servicii, având libertatea să tragă încheierile ce vor crede de cuviință, dreapta și deplina judecată rămânând, desigur, tot numai Bunului Dumnezeu.

f. Mitropolit Visarion Puiu

ÎNSEMNĂRI DIN VIAȚA MEA

Copilaria și primii ani de școală

M-am născut la 27 februarie 1879 în Pașcani, județul Suceava, apoi, Baia, într-o casă a Căilor Ferate, din spațele Atelierelor, lângă vechea școală, de mult nimicită.

Tatăl meu, Ioan Puiu, a fost fiul preotului Ioan Puiu, din comuna Girov, județul Neamț, iar mama, Elena, fiica lui Neculai și Ecaterina Miron, negustori din orașul Roman.

Când am deschis ochii minții și am început a-mi da seama de lumea și de locurile din jurul meu, eram în Pașcanii din Vale, unde tatăl meu, conductor de tren la Compania Lemberg-Cernăuți-Iași a Căilor Ferate Austriece, avea locuința, sus, în blocul cu trei rânduri¹ al slujbașilor de diverse categorii. De acolo, prin ferestre, vedeam în larg orizont, spre apus, toată valea mocirloasă dintre stație și dealul târgului Pașcani, iar spre răsărit, ogoarele bogate ale boierului Nicolae Roznovanu și întreaga vale a Siretului, dintre Lunca și dealul Blăgeștilor. Și m-am pomenit crescând deodată într-un amestec de copii de nemți, poloni, ruteni și foarte puțini români. Poate că, din pricina hărmlălaiei acesteia de copii de tot neamul sau a câtorva din părinții lor, să-i fi

¹ Blocul, o clădire cu trei nivele, construit în anul 1872 este și în prezent locuit de foști ceferiști.

dat blocului, vreun supărăcios, numele de Nahrnhaus (balamuc), totuși, atunci și mai pe urmă, nu înțelegeam cum pot locui laolaltă, în liniște și armonie, atâtea zeci de familii cu copii, cruțându-și fiecare obiceiurile și rânduialile vieții lor, care, oricum, aveau deosebiri de la un neam la altul.

Acestei împrejurări se datorește faptul că, într-o zi, deși încă nu aveam șapte ani, mama m-a dus la școala primară mixtă a Căilor Ferate, dorind să mă vadă și pe mine, copilul ei cel mare, luând parte la jocurile și excursiile organizate frumos de învățătorii străini și spre a deprinde mai lesne graiurile copiilor cu care mă jucam, adică leșește și nemțește, lucruri ce nu se puteau dobândi la școala română de stat, din deal, a lui Mihai Busuioc², un distins învățător pe acea vreme în târgul Pașcanilor. Și, cu toate că era într-o frumoasă zi de primăvară, prin mai 1885, deci aproape de sfârșitul anului școlar, directorul școlii, Iaszkulski, m-a primit să iau parte la lecții și la joaca celorlalți școlari, spre a mă deprinde cu ei și cu școala, în care am urmat, apoi, trei ani, învățătura primară, clasa a patra terminând-o la Școala nr. 3 de stat din Roman.

De multe ori, mai târziu, gândeam de ce nu m-am născut și eu în vreun sat frumos din munți sau din alte regiuni deluroase ale țării, cum auzeam vorbindu-mi alți copii. Mai apoi însă am văzut că nu de puțin folos mi-a fost pentru viață faptul că m-am ivit pe lume

² Mihai Busuioc (Domnul Trandafir, învățător al lui Mihai Ursachi – viitorul Mihail Sadoveanu), originar din satul Groși, com. Boiștea, jud. Neamț, absolvent al Școlii Normale „Vasile Lupu” din Iași, a venit la Pașcani, prin concurs, la 1 aprilie 1869. A activat până la 1 septembrie 1918.

într-un labirint și furnicar, ca acela al unei vieți de freamăt, cum era și este și astăzi o stație principală de cale ferată, cu slujbași de atâtea neamuri și cu atâtea obiceiuri deosebite de cele românești, cum erau Pașcanii. Acest mozaic de viață, poate prea devreme pentru anii fragedei mele copilării, am constatat, totuși, mai pe urmă, de cât folos mi-a fost în viață.

De aici, din această casă, mi-am îndreptat, apoi, primii pași de cercetări prin Pașcanii din Deal, prin satul Fântânele și prin Lunca de pe Siret, constatând lucruri deosebite de cele ale străinilor în mijlocul cărora trăiam zilnic și spre care mă îndreptau și îndemnurile părinților mei, unele producându-mi bucurie, altele mâhnire, când le vedeam în scădere față de cele ale străinilor.

Mi-amintesc, adesea, cât doream să cunosc mai bine interioarele locuințelor și obiceiurile străinilor din jurul meu și, tot așa, cu câtă curiozitate intram prin casele și câteva bordeie sărace din Fântânele. Câtă deosebire între felul de a petrece al nemților, vara, cu excursii și felurite jocuri de obște, minunat rânduite în pădurea dinspre Lunca, astăzi dispărută, cu trenuri gratuite pentru băi la podul de fier pe Siret, spre Ruginoasa, și concerte ale fanfarei Atelierelor Căilor Ferate în grădina gării, iar iarna, cu patinaje pe bălțile peste care acum s-au clădit case, alcătuind târgul din vale, de lângă gară, în vremea cărora cânta aceeași fanfară. Apoi, în vacanțele mari, obiceiul de a nu lipsi la orele întâlnirii atâtor trenuri, ce veneau dinspre Suceava, de la Iași și dinspre București și se încrucișau aici, revărsând atâtea împesări de oameni. Probabil, aceste lucruri m-au influențat, ca mai târziu să pornesc cu pasiune în felurite

direcții ale lumii, spre a vedea cât mai multe țări și popoare, cu locurile și cu obiceiurile lor interesante, la nemți regăsind cu duioșie pe cele din anii copilăriei mele.

Aici, am văzut întâia oară deosebiri dintre atâtea neamuri creștine și evrei; aici, am văzut curtea boierească a lui Nicolae Roznovanu, cu freamătul și bogăția ei, și sărăcia satelor din jurul Pașcanilor; aici, am văzut deosebirile religioase dintre ortodocși, catolici, armeni și evrei; aici, am văzut prima dată călugări și călugărițe române din mănăstirile Neamțului; în stația acestei localități am văzut figurile numeroșilor fruntași politici care treceau în diverse direcții ale țării; aici, am văzut, de vreo trei ori, pe regele țării mele, Carol I, cu primiriile împodobite pe care i le pregăteau nemții stației și Atelierele Căilor Ferate din Pașcani, mult deosebite în bine de cele văzute, apoi, în alte localități ale țării; aici, am avut norocul de a începe învățătura cărții cu metode pe care foarte târziu le-am văzut introduse în școlile noastre de stat prin țară; aici, am început a cunoaște, deși prea deodată, lumea împetrișată și atâtea obiceiuri felurite de viață, îndeosebi, când ne-am mutat din cauza scărilor, sus, în târgul evreiesc al Pașcanilor, trăind cumplite contraste de viață; iar crescând, obiectivul minții a început a se lărghi din ce în ce mai mult. Și dacă, totuși, sufletește nu m-a clătinat asemenea mediu și, peste toate impresiile și influențele, am prețuit stările vieții poporului meu românesc, cu toate întârzierile lui, aceasta se datorește lecțiilor și lămuririlor pe care mereu mi le dădeau tata și mama, în serile și în zilele slobode

mult mai târziu, tot cu dânsa, și în alte împrejurări ale vieții mele.

Și-mi mai aduc aminte cu duioșie și de învățătorii ce i-am avut: la limba germană, A. Rösler, din Viena; la limba polonă, Iaszkulski, din Lemberg, iar pentru lecțiile materiilor ce urmam în limba română, întâi, pe Ahil Palade, din Tg. Ocna, înalt și cu o barbă lungă și frumoasă, apoi, pe Gh. Melinte. Precum, de asemenea, îmi amintesc de orele de religie, făcute cu părintele Neculai Florescu și de părintele catolic Leia, trecut apoi la Lemberg, la ale cărui lecții mă duceau ceilalți elevi, ca să nu mă scape apoi de la joacă. Și nu pot uita nici metodele de predare ale acelor institutori străini, nici frumusețea jocurilor din orele de recreație, conduse de dâșșii, nici armonia dintre școlari, deși eram atâtea neamuri deosebite, dar mai ales armonia socială în care începeam a întrezări deosebirile bune ale vieții de obște și ale datinelor acestora, comparându-le fără voie cu cele românești.

În legătură cu întâii ani ai copilăriei mele nu cred de prisos să adaug și faptul că bunicul meu după tată fusese preot și respectul față de cler ce ni-l sădea mama, nouă, copiilor săi, adică mie și fratelui meu Iancu, apoi și faptul că avusesem preoți, care, când veneau cu „Zi-ntâi”⁴ pe la noi și întrebau cum ne purtăm, iar mama le dădea

⁴ Obicei de a se sfinți apa la fiecare început de lună și a se boteza casele credincioșilor. Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a hotărât ca botezarea caselor credincioșilor să se facă de patru ori pe an: înainte de Bobotează, în prima săptămână din Postul Mare, în vinerea Izvorului Tămăduirii din săptămâna luminată și la începutul Postului Sfintei Marii. În practică, se respectă botezarea dinainte de sărbătoarea Bobotezei.

răspuns plăcut și lor și nouă, amândoi preoții ne dădeau din buzunar acadele și ne mângâiau pe cap mulțumiți de asemenea răspuns. Toate acestea m-au determinat să am în lungul vieții respect față de preoți, ce n-a încetat nicicând, deși, mai târziu, am văzut întâmplător în cler și unele elemente mai slabe, dar, îndeosebi, atâtea împrejurări mi-au arătat acest element social, cu mari rosturi sufletești, de neprețuit folos lumii, făcându-mă să-l respect mereu, cu toate că, în vremea copilăriei mele, ca și a tinereții, lumea nu ne dădea decât prilejuri de răceală și indiferență față de Biserică și cler, pentru că, precum am constatat mai târziu, începuse în țară infiltrarea ateismului ignorant, adus din Franța, și se răspândea pe ascuns și fățiș prin francmasonerie, otrăvind prin școli, îndeosebi, pătura cărturărească a orașelor.

Și-mi amintesc cu multă duioșie de zilele în care treceau și pe la noi preoții bisericii din Pașcanii din Deal, părintele Neculai, până în amiază, iar al doilea, părintele Vasile, mai în vârstă, către amurg, însoțiți de câte un dascăl, umblând să stropească, după datină, cu agheasmă, casele ortodocșilor, sau poftiți de mama să ne facă vreo rugăciune, și cum mama ne interesa și pe noi să nu lipsească tămâie și lumânare și apă curată și candelă aprinsă, păstrând liniște și bună rânduială în casă, îmbrăcați curat, ascultam cu evlavie rugăciunile lor și sfaturile ce ne dădeau. Și râvnea mama să-i primească mai deosebit de cum întâmpinau vecinele pe preotul lor catolic sau pe cel armean, care venea din Roman, așternându-le covoraș la ușă, că aduceau nevăzută pe Dumnezeu în căsuța noastră, a Cărui permanență, de altfel, o reprezentau icoanele din colțul camerelor, cu chipul Mântuitorului Iisus Hristos și al Maicii Domnului,

iar pentru noi, copiii, Sf. Nicolae, și îi ruga să nu plece fără a gusta ceva, că erau adesea osteniți, venind tocmai din deal, din fundul Pașcanilor.

Și-mi mai aduc aminte, când noi am mai crescut și mama a prins de veste că prea zburdăm, cum ne-am pomenit și noi, desigur, ca și mulți alți copii, deși nu eram numeroși, că într-o zi vine un cizmar, Savițchi, polonez din mahalaua gării, aducând mamei un bici, alcătuit dintr-o coadă de băț scurt, atârându-i de unul din capete vreo trei, patru curelușe (din dezgust nu le-am numărat), ca șireturile de ghete, pe care mama, după ce i l-a plătit, l-a agățat de un cui, sub icoana Sfântului Nicolae, spunând meșterului:

- Și zici, d-le Savițchi, că-i bun de leac pentru băieții neascultători?

- Ta, forti pun, dar numai pentru cupii oprasnici. Ai dumifoastră eu știu că sunt tari pun.

Și-a plecat, zâmbindu-ne binevoitor. Ne-au mângâiat cuvintele polonezului, dar mare revoluție a mai stârnit în sufletul nostru gestul acesta al mamei, îndeplinit, așa, deodată, fără nici un preaviz. Dar n-a fost folosit biciul niciodată, potrivit scopului său. Numai în vreo două rânduri, când am ridicat casa cu zgomotele noastre, a fost de-ajuns să ni-l arate mama cu degetul, pentru ca să ne facă îndată liniște deplină.

Și nu ne dumiream noi, vorba ceia, cum devine cazul că tocmai Sf. Nicolae, care ne adusese daruri și, precum ne istorisea mama, făcuse pe pământ numai milostenii, deci fapte bune, să ocrotească acum asemenea obiect foarte neplăcut tuturor copiilor. Dar, cine credeți că ne-a desființat acel bici, ce n-a stat în cui decât puțină vreme, adică până la cel mai apropiat „Zi-ntâi”,

după aducerea lui? Chiar părintele Vasile, bătrânul, care, după cum am aflat mai târziu, s-a înțeles cu mama să întrebe de rostul lui sub icoană, iar când mama, la întrebarea preotului, de mai suntem cumiți, a răspuns tărăgănat și, privind zâmbitor în altă parte, a zis: „Mmda, sunt cum sunt, dar mi-a spus cineva că tot bine-i să steie un bicișor la icoane”, părintele Vasile a făcut semn dascălului să-l ia de tot de acolo, asigurând pe mama că vom fi cumiți. Iar noi, stând grămădiți unul lângă altul, rămânem încremeniți de asemenea scenă, nimic zicând, copleșiți și de bunătatea mamei, că nu se îndura să ne arate neascultători, dar mai ales de a părintelui Vasile, care imediat era tratat cu franeluță și vin roșu, pe când noi, copiii, i-am fi adăugat atunci toate bunătățile din lume. Și la plecare, iar ne mângâia și ne da câte o bomboană, iar noi rămâneam cumiți până a doua zi.

Apoi, în legătură cu clipele de viață religioasă mai accentuată, îmi reamintesc cum ne arăta mama icoanele și cum ne învăța să ne închinăm seara și dimineața, apoi, înainte de masă și după masă, cu rugăciuni învățate de tata, că era fecior de preot. Și, tot așa, cum aprindea mama candela icoanelor în fiecare seară, spre duminici și sărbători, atrăgându-ne atenția că și evreii fac la fel, spre sărbătorile lor, ca și cei de altă lege, ce erau în Pașcani. Și câtă îmbărbătare căpătam noi, copiii, îndeosebi, pe vremea ploilor cu tunete, noaptea, când tata lipsea, dus mereu cu trenul, pe drumuri, și vedeam chipurile de pe icoane. Începeam să înțelegem că deasupra ocrotirii părintești e una mai puternică, a Cerului.

Iar când spuneam tatei, cum am văzut fulgerele în noapte, el răspundea: „Se vede că nu ați fost cuminți. Ați văzut cum clipește Dumnezeu, când e supărat? ...”. Și câtă mângâiere ne-a adus încredințarea că un frate mai mic, ce murise, s-a dus să fie înger, în cer, mai aproape de Dumnezeu și mijlocitor pentru noi, deci să nu-l plângem. Iar luarea noastră la biserică era o împrejurare deosebită, că mergeam cuminți, îmbrăcați curat, tocmai sus, în deal, la biserică din curtea boierească a lui Roznovanu, și stăteam smirnă toată vremea slujbei, ca să luăm anafora și să ieșim odată cu valurile celorlalți închinători, tare bucueroși de asemenea lucru, deși, ca niște copii, eram obosiți.

Dar, pe toate le covârșeau sărbătorile Crăciunului, cu datinile lui frumoase, între care multe sunt parcă anume lăsate pentru copii, și ale Învierii Domnului, întâmpinate în primăvară, cu slujbe bisericești deosebit de frumoase, cu cozonaci, cu straie noi, cu portocale și veseliile văzute pe la scrâncioabe și panorame și „comedii”, ce veneau și prin Pașcani, recreându-ne și purtându-ne sufletește prin mulțimea aceea de datini și obiceiuri împărtășite veacuri de-a rândul de întreg neamul nostru românesc. Și multă disciplină sădeau acestea în făptura noastră și mare preț pedagogic, pentru minte și purtare, în tot lungul vieții, ne-au fost. Au urmat, apoi, felurite școli să ne adauge atâtea cunoștințe cărturărești necesare vieții, dar toate laolaltă nu ne-au sprijinit sufletește mai mult decât credința și datinile religioase. Cel puțin, cu noi, așa a fost, și cred că și altor copii, cu părinți buni, le-a fost de același folos.

De aceea, de câte ori îmi amintesc de truda mamei, spre a ne da nouă, copiilor săi, o mai multă creștere

religioasă, departe de gândul de a primi pentru asemenea lucru vreo laudă de la cineva, îmi vin în minte și câteva împrejurări în care am văzut cu groază ce au devenit niște sărmani copii fără părinți, iar alții cu părinți vicioși. Și de aceea, nu sunt vrednic a ridica ochii spre Ceruri, pentru a mulțumi Proniei dumnezeiești, că ne-a lăsat, îndeosebi, pe mama, să ne ocrotească până la înaintatele sale bătrâneți, nici n-am cuvinte măiestrite din care să-i împletim recunoștința ce i-o datorăm, noi, copiii săi, căci, fără dânsa, îndeosebi, cine știe cum am fi străbătut drumurile vieții, fiecare dintre noi. Ca fostă învățătoare, deși scurtă vreme, ea ne-a învățat, pe toți de-a rândul, cursul școlii primare și tot dânsa ne-a sădit și dezvoltat simțul religios, pe care școlile noastre, din nenorocire, nu l-a adăugat, iar lumea, cu frământările ei rele, de multe ori, încerca să ni-l smulgă.

Dar, în toamna anului 1888, am părăsit școala „nemească” particulară din Pașcani, trecând la o școală de stat din orașul Roman.

Romanul era orașul anilor din copilărie a mamei și anilor de învățător a tatei. Îl văzusem, întâia dată, într-o zi de 6 august, când în acest oraș avea loc un vestit iarmaroc anual, iar părinții doreau cu acest prilej să ne cumpere haine și alte mărunțișuri gospodărești, mama să-și revadă câteva prietene și, în același timp, să ne arate și desfășurările târgului, cu panorame și alte distracții populare, mie și fratelui meu mijlociu Iancu, Costică fiind prea mic. Cu același prilej, mi s-a arătat și localul Școlii primare de băieți nr. 3, în care urma să termin clasa a patra, lucru ce m-a bucurat mult, pentru că localul era mai mare și mai impunător decât școala modestă a nemților din Pașcani. Dar tot atunci, pe la patru

după-amiază, tata, luându-ne pe amândoi de mână, ne-a dus până la episcopie. Mă impresionase mult și clopotnița Precistei-Mari, cu enormul edificiu al spitalului, apoi, cel vecin, al seminarului, dar nu mai mică mi-a fost mirarea de turnul încă mai înalt și cu cerdac în vârf, prin a cărui boltă ne-am strecurat în curtea episcopiei, până la biserica cea mare și, fiind Vecernie, am intrat și ne-am închinat.

Și, cum terminasem clasa a treia, peste puțină vreme, mama m-a readus la Roman și am fost primit, pe temei de examen (pentru că veneam de la o școală particulară), în clasa a patra, condusă de însuși directorul școlii, Teodor Petrescu, om domol și bun, dar în același timp și autoritar, având cea mai liniștită clasă, fără să folosească pedepse. Iar pentru găzduire, mama m-a lăsat la cucoana Catinca Mihăilescu, o văduvă religioasă, cu doi fii mari, în strada Ștefan cel Mare, peste drum de școala profesională de fete, care, deși mai avea în gazdă încă doi colegi ai mei de la aceeași școală, totuși, mă alesese pe mine să-i duc duminica pomelnic și lumânare cu bani de liturghie la Biserica Precista-Mică, unde oficiau preotul bătrân Radu și unul mai tânăr, Ilie Gavrilescu, când dânsa nu putea merge, împreună cu mine. Îndeosebi, acest lucru îmi bucura mult părinții, aflând că obiceiul de a fi trimis de mama la biserica depărtată din dealul Pașcanilor, în același scop, era continuat acum cu cucoana Catinca Mihăilescu în Roman.

La această gazdă n-am stat prea mult, decât până în martie 1889, când, îmbolnăvindându-se tata greu de reumatism, iar Căile Ferate ale companiei nemțești urmau să treacă în proprietatea statului nostru românesc, ne-am mutat cu totul de la Pașcani la Roman.